

УДК 1(091): 167.2

ПРАГМАТИКО-СЕМАНТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ ІСТИНИ В СУЧАСНІЙ АНАЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Андрій Синиця

*Львівський державний університет фізичної культури,
вул. Костюшка, 11, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: andriy-synytsya@yandex.ru*

Розглянуто головні прагматичні підходи в інтерпретації поняття істини, які запропонували представники сучасної аналітичної філософії (В. Куайн, С. Кріпке, М. Дамміт, Г. фон Врігт, Н. Решер, Д. Девідсон, П. Горвіц). Констатовано, що особливістю прагматичного аналізу істини є її розгляд через призму понять контекстуальності, інтерсуб'єктивності, темпоральності, когерентності, надлишковості. Критично проаналізовано дефляційну теорію істини, яка має на меті редукцію поняття істини до інших семантичних понять або ж взагалі її елімінацію з наукової теорії.

Ключові слова: істина, значення, референція, мова, прагматичний підхід до дослідження мови, умовно-істиннісна семантика, дефляційна теорія істини.

Одним із ключових понять будь-якої семантичної теорії є поняття істини, яке породжує нескінченну плюральність філософських інтерпретацій у зв'язку з його важливістю для людського пізнання й водночас своєрідний скепсис інтерпретаторів щодо можливості віднайти сутнісне значення істини. Цей скепсис можна простежити у прагматичних концепціях істини сучасної аналітичної філософії, суттєвою ознакою яких була вказівка на надзвичайну важливість людського фактору в процесі конструювання знань про навколишню дійсність.

Проблема виражальних засобів істини на сьогодні викликала значний резонанс, свідченням чого є поява низки важливих наукових праць представників аналітичної філософії, зокрема Д. Девідсона [4], який зводить поняття значення до обґрунтування умов істинності висловлювання, П. Вейнгартнера [1], що розглядає специфіку істини і різні погляди на її природу, сформовані в історії філософії, Д. Стольєра [11], який вивчає дефляційну теорію істини (як засіб елімінації поняття істини з наукової теорії), П. Горвіца [9], що пропонує свій варіант дефляціонізму – мінімалізм. Окрім того, проблематиці істини присвячені сучасні дисертаційні роботи М. Лебедева, В. Данілова, Л. Ламберова, І. Тарасова, М. Тарабанова, що провели низку важливих прагматико-семантичних досліджень природи істини, її місця і значення в межах теоретичних конструктів. Однак згадані автори не достатньо уваги звертають на вивчення поняття істини через призму прагматичного аспекту мови, що активно розробляють сучасні представники аналітичної філософії. Тому мета цієї статті – спроба з'ясувати роль і місце поняття істини у семантичній теорії, зважаючи на той внесок у

розвиток логічної прагматики, який зробили сучасні представники аналітичної філософії (зокрема Д. Девідсон, С. Кріпке, М. Дамміт, Я. Хінтікка та П. Горвіц).

Зазначимо, що прагматичний підхід до мови на сьогодні об'єднує низку споріднених аналітичних концепцій, які пропонують різноманітні критерії для розуміння сутності істини. Серед цих концепцій виділимо такі:

- інтерсуб'єктивні, згідно з якими істина не є винятково якимось особистісним утворенням, а гарантом істинності мовних виразів виступає погоджена думка наукової спільноти (В. Куайн, С. Кріпке);
- процедурні, в яких для того, щоб визнати деяке висловлювання істинним потрібно коректно розробити механізм його верифікації, наприклад спостереження чи експеримент, дедуктивне чи індуктивне виведення (М. Дамміт);
- ситуативні, в яких аналіз висловлювання на істинність неминуче ґрунтується на синтезі трьох контекстуальних компонентів – просторово-часової специфікації, суб'єкту висловлювання і самого висловлювання (Г. фон Врігт);
- когерентні, прихильники яких, зокрема Н. Решер, усвідомлюючи епісте-мологічну обмеженість людини і принципову неповноту людських знань про навколишню дійсність, висловлюють переконання, що істинність нових знань повинна узгоджуватись з уже наявними на основі закону несуперечності;
- дефляційні, які виникли як своєрідна критична реакція на той плюралізм інтерпретацій поняття істини, що сформувався в науковій методології у другій половині ХХ ст. Основна ідея дефляційних теорій істини зводиться до того, що поняття істини в межах наукових теорій є надлишковим, а тому його потрібно піддати процедурі елімінації.

Представники дефляційної теорії істини вирішили поставити не так запитання “Що є істина?”, як запитання “Що взагалі означає мати для філософії поняття істини?”. Ставлячи це питання, філософи намагалися встановити роль та значення поняття істини для філософії і дійшли парадоксальних прагматичних, по суті, і водночас антиметафізичних міркувань: як з'ясувалося це поняття не має емпіричного базису, фактично не відрізняється від акту ствердження, а його значення в межах наукової теорії є у кращому разі функціональним.

Дефляційні теорії істини – це узагальнена назва низки філософських аналітичних концепцій кінця ХХ – початку ХХІ ст., які прагнуть довести, що поняття істини є надмірним і надлишковим за суттю, що ним можна знехтувати в процесі конструювання дієвої наукової теорії. Дефляційні теорії істини на сьогодні відомі під різними назвами – теорії надлишковості (*redundancy theory*), теорії без істини (*no truth theory*), мінімалістської теорії (*minimalist*), дисквотационалізму (*disquotational theory*) тощо. Серед прихильників ідеї дефляційності істини – П. Горвіц, Д. Стольяр, частково Д. Девідсон, П. Стросон, серед її противників – С. Кріпке, Я. Хінтікка, М. Дамміт та ін.

Так, Д. Девідсон, конструюючи умовно-істиннісну семантику, частково підійшов до ідеї дефляції істини. Він вважав, що саме умови (контекст), за яких ужито певне висловлювання, визначають його істинність, формують прагматичне тло аналізу інтерпретації. Д. Девідсон, будуючи свою теорію значення як обґрунтування умов істинності, ставив перед собою завдання пристосувати формалістичні міркування А. Тарського до потреб природної мови. Для цього потрібно було зробити одне припущення: істина – не є властивістю висловлювань, вона є відношенням між висловлюваннями, носіями мови і часом. Істина

не визначається винятково висловлюваннями. Адже у цьому випадку ми повинні були б визнати, що висловлювання “Je suis Titania” є істинним, коли його співає Титанія, хибним – коли його промовляє якась стороння особа, і невизначеним – коли його говорить особа, яка не знає французької мови.

На думку Д. Девідсона, “теорії істини повинні характеризувати або визначати тримісний предикат “T s, u, t” [4, с. 80]. Цей предикат визначає структуру так званих T-пропозицій – висловлювань, які окреслюють умови істинності. Згідно із задумом Д. Девідсона, стандартний набір T-пропозицій, виведених з обмеженого набору аксіом, повинен пояснити необмежену кількість висловлювань певної мови. Кожному висловлюванню відповідає деяка T-пропозиція. З допомогою списку T-пропозицій описують усі значення об’єктної мови.

Процедура опису значень, базована на понятті T-пропозиції, виглядає так: висловлювання “Ця книга була вкрадена” істинне в межах тієї мови, якою воно промовлене індивідом р у момент часу t, якщо і тільки якщо книга, про яку говорить р у момент часу t, була вкрадена до t. Як бачимо, зліва у наведеному вище висловлюванні знаходиться вираз об’єктної мови, який ми аналізуємо, а справа – висловлювання, яке є виражене мовою наукової теорії. Коли ми знаємо інформацію, зафіксовану справа, і знаємо, що інші також володіють цією інформацією, то це означає, що ми розуміємо значення висловлювання (навіть незважаючи на обізнаність щодо того, якою є конкретна мета цього висловлювання). Трансформація висловлювань на мову наукової теорії є корисною, оскільки допомагає вирішити деякі труднощі експресивізму. Так, коли Г. Прайс ставив питання: якщо я кажу “Wow!”, то як повинна виглядати формула Тарського?: “Wow” є істинне тоді й тільки тоді, коли “Wow!”? А якщо когось не захопила ця подія і він залишився цілком байдужим до неї?” [10, с. 246]. В інтерпретації Д. Девідсона вираз справа мав би відображати детальну інформацію, яку суб’єкт висловлювання в певній ситуації в певний момент часу описує з допомогою виразу “Wow”.

Зауважимо, що на важливості поняття часу в процесі визначення сутності істини наголошує й І. Тарасов: “Істинність можлива лише там, де є відношення до реальності, це відношення і повинно фіксуватися шляхом приписування висловлюванням просторово-часових індексів...” [6, с. 17]. Вважаємо, це зауваження щодо темпоральності істини слушним, як і висновок, що неминуче із нього випливає, про те, що висловлювання не можуть бути істинними самі собою, без референції до реально наявних у часі та просторі об’єктів.

Будуючи теорію значення, Д. Девідсон відштовхується від базового, примітивного поняття істини, завдяки якому намагається досягти адекватності у визначенні значення висловлювань. Він вважає, що істинність висловлювання є детермінована тими компонентами (словами), що визначають його структуру. Саме слова, а не висловлювання, мають конвенціональний зв’язок зі світом.

Запропонований Д. Девідсоном прагматичний аналіз поняття істини зводить його до більш вагомого в семантичному плані концепту значення, що уможливує інтерпретацію висловлювань і слугує запорукою комунікації і порозуміння між носіями мови.

Подібно, але більш радикально, міркує П. Горвіц, коли прагне елімінувати поняття істини із наукової теорії. Він заявляє, що “дефляційна концепція істини називається так у зв’язку з постулюванням того, що потрібною є набагато менша частина теорії істини, ніж вважали раніше” [7, с. 61]. Єдине, що потрібно для нормального функціонування дефляційної теорії істини, – це схема еквівалентності “Пропозиція, що р, істинна тоді і тільки

тоді, коли р". Такий, по суті, базовий, пункт мінімалістської теорії істини П. Горвіца, на нашу думку, є чи не найбільш дискусійним, оскільки зводить поняття істини лише до схеми еквівалентності. Хоча сам П. Горвіц прагне довести, що подібне тлумачення поняття істини є зручним у процесі побудови теорії значення, яка повинна враховувати низку обмежень:

а) реляційне обмеження (relational constrains), що має точно визначити природу відношення між мовними виразами і їхніми значеннями;

б) репрезентаційне обмеження (representational constrains), що пояснює, як мова може репрезентувати реальність;

в) композиційне обмеження (compositional constrains), що мало б пояснити, чому стається так, що у більшості випадків значення цілого висловлювання залежить від значень тих висловлювань, що входять до його складу;

г) нормативне обмеження (normativity constrains), що пояснює, чому використання певного значення відносно деякого слова має нормативні наслідки, адже зобов'язує нас використовувати те ж значення відносно цього слова й надалі;

г) обмеження вживання (use constrains), з допомогою якого потрібно пояснити кореляцію між значенням виразу і його вживанням, пояснити, чому залежно від того, в якому значенні ми вживаємо слова, ми розуміємо їх саме так, а не інакше.

Аналіз цих обмежень П. Горвіцем дає змогу зробити висновок, що запропонована Л. Вітгенштайном теорія значення як вживання є дефляційною, оскільки, з одного боку, не потребує субстанційного аналізу значення, а з іншого, для пояснення істини в її межах достатньо використовувати схему еквівалентності й розуміти значення слова як його вживання. Не випадково, що позиція дефляціонізму фактично відразу зазнала критики, яка відбувалася у кількох напрямках.

По-перше, якщо ми будемо вважати, подібно до П. Стросона, що "Істина – не є властивістю символів: вона взагалі ні до чого не належить" [12, с. 84], то неодмінно зможемо навести низку контрприкладів. Наприклад, у висловлюванні "Те, що говорить мій друг, істинно", предикат "істини" не можна елімінувати із структури висловлювання без втрати смислу висловлювання (оскільки отримаємо вираз "Те, що говорить мій друг...").

По-друге, якщо ми стверджуємо, що "трава зелена" тоді й тільки тоді, коли трава зелена, то ще не очевидно, чому саме перший вираз співвідноситься з другим, і що це насправді є саме так.

По-третє, з чим погоджується і М. Дамміт, якщо ми стверджуємо, що поняття надлишкове, то це ще не означає, що воно позбавлене змісту. А оскільки зміст воно має, то й певну функцію виконує. Зокрема, у згаданому вище прикладі ("Те, що говорить мій друг, істинно") предикат істини виконує функцію генералізації. Так, замість того, щоб кожен раз говорити вирази на зразок "А каже, що р, і р – істинно", "А каже, що q, і q – істинно", "А каже, що r, і r – істинно" і т. ін. ми можемо з допомогою терміна "істина" узагальнити "Те, що говорить А, – істинно".

По-четверте, теоретико-формальний апарат дефляційної теорії істини розвинутий не найкраще. Тому не випадково Я. Хінтікка висловив твердження, що "... дефляціоністам не вистачило сміливості, достойної їх претензій" [8, с. 29]. Я. Хінтікка різко критикував дефляційні ідеї, вважаючи, що предикат істини можна і потрібно виражати з допомогою засобів природної мови. Інакше кажучи, створення метамови для уникнення парадоксів об'єктної мови (як це пропонував А. Тарський) є необов'язковим. Я. Хінтікка довів, що

результати А. Тарського і К. Геделя не мають тих негативних філософських наслідків, які їм першопочатково приписали.

Потрібно зазначити, що ідея модифікації семантичної теорії істини А. Тарського була не єдиною. Так, С. Кріпке прагнув побудувати таку теорію істини, яка б містила деякі відхилення від семантики А. Тарського і допускала провали в значеннях істинності, що дало б змогу уникнути появи парадоксів. Для того, щоб дати релевантну математичну аргументацію цієї тези, С. Кріпке розробляє чітку формальну структуру, базовану на понятті фіксованої точки – пари $(S1, S2)$, де $S1$ – об'єм деякого ще невизначеного в L предиката $T(x)$, що розширює L до \mathcal{L} , а $S2$ – антиоб'єм цього предиката $T(x)$. С. Кріпке доводить, що "... якщо інтерпретація $T(x)$ розширюється шляхом надання їй визначених істиннісних значень для випадків, які раніше були невизначені, то першопочатково встановлене істиннісне значення не змінюється і не стає невизначеним" [5, с. 231]. Отже, поняття істини виявляється зовсім не зайвим у процесі дослідження механізмів функціонування мови.

По-п'яте, якщо брати до уваги ще один аспект, телеологічний, то поняття істини є однією з важливих прагматичних цілей комунікації. Так, М. Дамміт порівнює за значенням для комунікації поняття істини з поняттям виграшу. Отримати істину в процесі пізнання – це все одно, що отримати винагороду у вигляді суб'єктивного відчуття перемоги [3].

Тож причина критики дефляційної теорії істини полягає в її сумнівному вихідному положенні про те, що істину можна звести до схеми еквівалентності. Дефляційна теорія істини розглядає істину в межах самої мови, зовнішньо відносно суті істини. Тоді як істина має ще й певне внутрішнє іманентне віднесення до об'єктивної реальності, яке пояснює специфіку тих умов, за яких висловлювання є істинними. Відкидаючи кореспондентську теорію істини, дефляціоністи вимушені звертатися до інших критеріїв верифікації висловлювань, тобто використовувати ресурси інших теорій істини.

Водночас позитивним моментом дефляціонізму було бажання дещо по-новому розглянути виражальні можливості поняття істини, була спроба побудувати теорію, не звертаючись до поняття істини, яке, по суті, не можна виразити з допомогою лише мовних засобів, оскільки з його допомогою визначається відношення між мовою і світом. З іншого боку, на нашу думку, дефляційна інтерпретація істини хоча й дещо спрощена, проте зручна у процесі формалізації, бо традиційна інтерпретація істини не може наразі бути вираженою символічно.

Отже, прагматико-семантична інтерпретація істини в сучасній аналітичній філософії має у своїй основі низку важливих положень. По-перше, зазначимо вагомість людського фактору в процесі пошуку істини. По-друге, поняття істини виявляється доволі плюралістичним утворенням, адже породжує низку інтерпретацій, які часто використовують різноманітні критерії оцінки тверджень – валідність, зручність, несуперечність [дет. див.: 2, с. 89–97]. По-третє, прагматичне розуміння істини завжди виходить із виражальних можливостей природної мови і прагне винятково ними обмежитися. Адже саме природна мова розширює межі застосування поняття істини у різних контекстах (пов'язаних із метафоричністю і модальністю мови). По-четверте, необхідним елементом аналізу істини починає виступати темпоральна індексация, що й допускає можливість адекватного контекстуального аналізу. По-п'яте, прагматико-семантичне дослідження демонструє, що поняття істини є зовсім не зайвим у науковій теорії, хоча його деякі інтерпретації (як то кореспондентська) потребують значної модифікації. Після прагматико-семантичного аналізу проблема істини й надалі залишається "вічним питанням" філософії, проте зрозумілішим і ближчим у своїх інтерпретаціях до її суті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вейнгартнер П.* Фундаментальные проблемы теорий истины. – М.: РОССПЭН, 2005.
2. *Виноградов Є.* Систематичний плюралізм та проблема істини // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки, 2000. Вип. 2. С.89–97.
3. *Даммит М.* Что такое теория значения // В кн.: Философия, логика, язык. М.: Прогресс, 1987. С. 127–212.
4. *Дэвидсон Д.* Истина и значение // Исследования истины и интерпретации. М.: Практис, 2003. С. 26–124.
5. *Крипке С.* Очерк теории истины // Витгенштейн о правилах и индивидуальном языке. М.: Канон+, 2010. С. 206–254.
6. *Тарасов И.* Возможно ли определить понятие истины? // *Analytica*, 2009. № 3. С. 5–18.
7. *Хорвиц П.* На что это похоже быть дефляционной теорией значения? // *Analytica*, 2008. № 2. С. 37–61.
8. *Hintikka J.* Post-Tarskian Truth // *Synthese*, 2001. № 1–2. P. 17–36.
9. *Horwich P.* From a Deflationary Point of View. Oxford: Oxford University Press, 2005.
10. *Price H.* Expressivism? No problem! // 11th International Congress of Logic, Methodology and Philosophy of Science. Volume of Abstracts / Ed. by J. Cachro, K. Kijania-Placek. – Cracow, 1999. – P. 246.
11. *Stoljar D.* Deflationary Theory of Truth // <<http://plato.stanford.edu/entries/truth-deflationary/>>.
12. *Strawson P. F.* Truth // *Analysis*, 1948. № 9. P. 83–106.

Стаття надійшла до редколегії 18.10.2011

Прийнята до друку 25.01.2012

PRAGMATIC-SEMANTICAL INTERPRETATION OF TRUTH IN CONTEMPORARY ANALYTIC PHILOSOPHY

Andrij Synytsya

*Lviv State University of Physical Culture,
Kostyushka str., 11, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: andriy-synytsya@yandex.ru*

The main pragmatic approaches to interpreting the concept of truth, proposed by the representatives of modern analytic philosophy (W. Quine, S. Kripke, M. Dummett, G. von Wright, N. Rescher, D. Davidson, P. Horwich) are considered. The contextuality, intersubjectivity, temporality, coherence and redundancy are confirmed as the features of pragmatic analysis of truth. The deflationary theory of truth, the aim of which is the reduction of the concept “truth” to the other semantic concepts, or even its elimination from scientific theory, is critically analysed.

Key words: truth, meaning, reference, language, pragmatic approach to language study, truth-conditional semantics, deflationary theory of truth.

ПРАГМАТИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПОНЯТИЯ ИСТИНЫ В СОВРЕМЕННОЙ АНАЛИТИЧЕСКОЙ ФИЛОСОФИИ

Андрей Синица

*Львовский государственный университет физической культуры,
ул. Костюшко, 11, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: andriy-synytsya@yandex.ru*

Рассмотрены основные прагматические подходы к интерпретации понятия истины, которые предложены представителями современной аналитической философии (В. Куайном, С. Крипке, М. Даммитом, Г. фон Вригтом, Н. Решером, Д. Дэвидсоном, П. Горвицом). Констатируется, что особенностью прагматического анализа истины является ее рассмотрение через призму понятий контекстуальности, интересубъективности, темпоральности, когерентности, избыточности. Критически проанализировано дефляционную теорию истины, которая имеет целью редукцию понятия истины к другим семантическим понятиям или же вообще ее элиминацию из научной теории.

Ключевые слова: истина, значение, референция, язык, прагматический подход к исследованию языка, условно-истинностная семантика, дефляционная теория истины.